

ДЕМИДЕНКО
Надія Михайлівна,
директор Бібліотеки
Сумського національного
аграрного університету
(м. Суми)

**БОГОСЛОВ'Я У ТВОРЧОСТІ ВИДАТНОГО
ВЧЕНОГО-БДЖОЛЯРА П. І. ПРОКОПОВИЧА (1775–1850)**

«Все добрые человеческие познания, дела и намерения имеют успех от Божьей благодати или благословения Божьего»

П. І. Прокопович

Стаття присвячена просвітницькій, богословській діяльності видатного вченого – бджоляра П. І. Прокоповича (1775–1850)

Статья посвящена просветительской, богословской деятельности выдающегося ученого-пчеловода П. И. Прокоповича (1775–1850)

The article is devoted the activity of P. I. Prokopovich (1775–1850) as the outstanding scientist – bee-keeper, teacher, theologist.

Постановка проблеми. Об'єктивне висвітлення становлення та розвитку сільськогосподарської науки в Україні першої половини ХІХ ст. було б не повним без визначення внеску до неї засновника вітчизняної бджільницької науки П.І. Прокоповича. Історико-науковий аналіз діяльності П.І. Прокоповича є актуальним з огляду на його роль в започаткуванні раціонального бджільництва на основі наукових засад та відсутністю комплексного його дослідження.

Висвітлюючи багатогранну діяльність П.І. Прокоповича не можна оминати просвітницьку, богословську діяльність П.І. Прокоповича, яка дотепер залишалася поза увагою дослідників.

Аналіз досліджень і публікацій. Непересічна особистість П.І. Прокоповича завжди привертала увагу вчених галузі сільського господарства. Одними із перших дослідників його біографії були О. Покорський-Жоравко, В. Різниченко, І. Петров, Т. Юрченко та ін. Авторами посібників з історії російського бджільництва А.Я. Курочкіним та І.А. Шабаршовим подавалися відомості про П.І. Прокоповича. Серед публікацій радянського періоду, присвячених діяльності вченого слід виділити А. Бага, І. Зінченко, С. Жданова, М. Ромакіну, М. Яременко, С. Слесаріва, М. Гурця, В. Шпака, Є. Крата, І. Швеця та ін. За часів незалежності України свої публікації видатному українському вченому-практику присвячували В. Зуй, В. Скуратівський, П.І. Раковський, Л. Зєвахін, С. Половнікова, П. Марченко, С. Слесарєв, Б. Рудка, М. Гурець, О. Демченко, І. Прохода, Б. Рудка та ін.

Але важливий і значимий напрям його творчої діяльності, що мав морально-релігійне, богословське спрямування, залишався не вивченим. Більше того – при перекладі праць П.І. Прокоповича на російську мову за радянських часів, вилучалися всі думки П.І. Прокоповича про його релігійні переконання.

Метою публікації є здійснення вивчення морально-релігійних, богословських спрямувань творчості П.І. Прокоповича у контексті висвітлення світоглядних засад видатного вченого, його поглядів на розвиток бджільницької науки.

Мета здійснюється шляхом виконання наступних завдань:

- аналізу стану вивчення даного питання на основі літературних матеріалів;
- виявлення невідомих широкому загалу фактів на основі першоджерел і надання їм науково-історичної характеристики.

Виклад основного матеріалу.

Американський філософ Р. Емерсон свого часу сказав, що всі крилаті духом люди мають однакову ознаку – гармонію небесного і земного, буденного і вічного. До таких «крилатих духом» належить постать видатного вченого

П.І. Прокоповича, котрому була визначена особлива місія, яку він з честю виконав.

Наша українська земля, на теренах якої бджільництво з прадавніх часів є не лише звичайним промыслом, а й частиною її історії, дала світові цілу плеяду вчених-бджолярів. Та безперечно найперше місце серед них посідає Петро Іванович Прокопович, який широкому загалу відомий своїм епохальним відкриттям, що розмежувало «дикє» і раціональне бджільництво. Сконструювавши у 1814 році, як його називав сам дослідник – втулковий вулик з рухомими рамками, П.І. Прокопович повністю спростував відоме ще з часів Київської Русі прислів'я: «не викуриш бджіл – не поїси меду».

В усіх пантеонах слави П.І. Прокопович також відомий як той, хто започаткував системну освіту з бджільництва, відкривши у своєму маєтку у 1828 році під патронатом Міністерства Державних маєтностей та за підтримки Московського сільськогосподарського товариства, першу в Російській імперії і Східній Європі школу бджільництва з 2-х річним терміном навчанням, (пізніше – 3-х річним). Відомий історик бджільництва Т. Юрченко стверджує, що саме з школи П.І. Прокоповича також «мусимо брати початок агрономічної освіти в Україні» [1, с. 347]. А деякі дослідники, зокрема в польських часописах, справедливо називають П.І. Прокоповича «корифеєм української агрономії» [2, с. 150].

Та дотепер залишається не достатньо вивченою надзвичайно цікава грань творчості П.І. Прокоповича, яка має морально-релігійне, богословське спрямування.

Майбутній вчений виховувався у православній сім'ї, його батько був священиком приходської Покровської церкви Чернігівської губернії. У ті часи віддавати дітей на навчання до духовної академії було не лише сімейною традицією, а й соціально-громадською потребою. У другій половині XVIII ст. виходили спеціальні укази Синоду та Київської консисторії, які під загрозою штрафу зобов'язували священиків віддавати своїх дітей у науку. Тому батько віддав десятирічного сина Петра (після закінчення ним парафіяльної школи) на

навчання до Київської духовної академії, де той навчався 8 років (1786–1794) і «кончил курс с замечательным успехом» [3, с. 431].

На той час у академії вивчалися теологічні науки, російська і латинська граматики, російська і латинська риторика, а також чималий перелік іноземних мов: німецька, французька, грецька, єврейська, польська мови. В Києво-Могилянській академії навчали також «высшему красноречию», малюванню та ін. До речі, у переліку дисциплін, що викладались у навчальному закладі у 1799 році, був предмет «сельская и домашняя экономика», який читався «3 часа в седмицу» [4, арк. 1]. Деякі дисципліни учні відвідували за власним вибором. Скажімо «рисовальному искусству обучаться позволительно ученикам всех классов, имеющим к оному охоту и способности»; «в классах высшего красноречия обучаться всем студентам философии и богословия», а «высшего драматического класса ученикам продолжать арифметику и польский язык, начинать же немецкий или французский языки смотря по способности и расположению учеников» [5, арк. 4]. Для дітей священників, тобто і для П.І. Прокоповича, обов'язковими для вивчення були грецька та єврейська мови.

Всі знання, здобуті у одному з найкращих на той час духовних закладів Європи, фундатор школи передавав своїм учням. Пасічник-філософ стверджував, що крім економічного значення, заняття бджільництвом виконує ще й велику виховну функцію. Життя медоносних бджіл надає «мыслящему наблюдателю важнейшие уроки для образа жизни». Недарма ще з прадавніх часів бджолу шанували як священну комаху, приписуючи їй символічне значення як втілення багатьох чеснот [6, с. 5].

Видатний вчений-бджоляр, випускник богословського класу Києво-Могилянської академії Петро Іванович Прокопович говорив, що успіху у «бджолиному промислі» зміг досягти, опираючись на Божу допомогу. Він писав, що з давніх-давен бджіл «...почитают за непорочные существа, оказывают к ним благочестие, содержание пчел признают святым делом; входят в пасеку и приступают к какому-нибудь делу всегда с молитвою» [7, с. 223]. Спосіб співіснування бджіл у Святому письмі ставиться за приклад для

людей: «Пойди к пчеле, и познай, как она трудолюбива, какую почтенную работу она производит: ее труды употребляют во здравие и цари и простолюдины: любима же она всеми» (Книга Притч.V – 8) [8, с. 478–479].

П.І. Прокопович часто звертається до Бога, називаючи його Творцем, Всевишнім, Великим Художником. Підкреслюючи немічність людини перед силою Всевишнього, вчений-бджоляр зазначав, що коли він відчував безсилля у досягненні досконалості у тій чи іншій справі своїм розумом, то «обращался к Великому Художнику всею своею душою; не скудный мой разум, не мои старания и неусыпность приобрели мне точное знание в пчелах, но одно Божие милосердие меня осенило».

На уроках, що викладались у школі бджільництва, П.І. Прокопович проголошував, що «Все добрые человеческие познания, дела и намерения имеют успех от Божей благодати и благословения Божьего».

Зокрема, у статті «Уроки, преподаваемые в школе пчеловодства» П.І. Прокопович на питання : «від чого всі добрі людські пізнання, справи і наміри отримують збереження і успіх?» дає наступну відповідь: «Від Божої благодаті». А здобути її можна лише тоді, «когда человек при доброте душевной воспламенится мыслью... и будет сильно в душе своей просить о чемнибудь Божию помощь... Это все исполняется не словами, но сильною мыслию, ясно представляющею просимое и обращенною к одному Богу с твердою уверенностью, что Он один может дать наилучшее благословенне во всем» [9, с. 278].

У той же час, в «Уроках...» П.І. Прокопович застерігав, що успіх у будь-якій справі, в тому числі і у бджільництві, залежить не лише від Божої допомоги. Вона діє «как благодатный дождь на возделанную и засеянную ниву; но на невспаханной, неуготованной и на не засеянной ниве дождь ничего не произведет».

П.І. Прокопович закликав всіх, хто прагне мати успіх у бджолиному промислі, опиратись на здобуті знання і полишити «гордость, лукавство и самонадеянность». І навіть у найтяжчих ситуаціях: при засусі, великих морозах

і інших складних природних явищах, котрі людина не спроможна змінити – не впадати у відчай, а покладатись не лише на Божу допомогу, а ще й на свою високу майстерність, здобуту на основі наукових знань.

Фундатор першої вітчизняної школи бджільництва, окрім уроків, пропонував до уваги учнів, здебільшого дітей селян, так звані «чтения на всякие случаи». В них наставник школи проголошував, що «Бог и люди всегда в помощь доброму человеку». А такі гарні якості як доброта, працелюбність, вірність цінуються людьми понад усе. «Люди всегда скажут свой суд каждому человеку по его делам... хотя ты беден, скуден, но честен, такое добро дороже всего на свете ...» [10, с. 721].

Надзвичайно повчальними у «читаннях» є приклади порівнянь способу життя бджолиних сімей з життям людей. Наприклад, П.І. Прокопович пише, що чим менше бджолине сімейство споживає їжі, тим воно здоровіше і веселіше. І якщо людина жива і здорова, то це означає, що вона має вдосталь їжі, а все решта – надлишок. «Творец устроил для твари так, что всякое излишнее употребление пищи (обжорство) влечет за собою худые последствия; напийся излишне воды, то и вода повредит. Пчелы, без матки обжирающиеся, наказываются скорою смертью; при обжорстве люди подвергаются болезнями; а постники бывают здоровее и долговечнее» [11, с. 718].

Опираючись знову ж таки на Біблійні заповіді, П.І. Прокопович мудро повчав своїх підопічних: « Если ты будешь всегда добрым, будешь просить, а не роптать: тогда благодать Божия будет на тебе и на твоём деле [10, с. 720].

Секретар Імператорського Московського сільськогосподарського товариства С.А. Маслов, високо цінував педагогічну діяльність П.І. Прокоповича, який окрім науково-освітньої підготовки приділяв головну увагу духовному вихованню своїх учнів. У статті «О пользе нравственного воспитания в Школе Пчеловодства» С.А. Маслов зазначав, що «образование русского народа, без религиозно-нравственного основания, будет только грамотным искажением векового его воспитания».

За свідченнями багатьох сучасників, за час навчання у школі, де «доброму оказывалось уважение, а худому не давали хода», кардинально на краще змінювався характер вихованців.

П.І. Прокопович виховував своїх підопічних не лише словом, а й своїм життєвим прикладом. Адже «слово вчить, а приклад – надихає». Він до кінця життя був вірним батьківському заповіту, котрий наказував по його смерті «не поминати його попойками», а роздати гроші людям, побудувати церкву у селі і викопати криницю для людей на Батуринському шляху. Маючи чималі матеріальні статки, а пасіка П.І. Прокоповича була найбільшою у тодішній Російській імперії, П.І. Прокопович до кінця життя залишався «справжнім другом свого покликання, а не любителем прибутку від нього». Він, «как человек в высшей степени благородный и современный» дав вільну своїм кріпосним задовго до відміни кріпосного ладу [12, с. 493].

І хоч П.І. Прокопович відійшов від певних церковних канонів і навіть порушував їх (поміщик – дворянин, маючи дітей від простої жінки, не був з нею вінчаний), він не порушив найголовнішого – Божих заповідей, бо по-справжньому піклувався про «ближніх своїх». Надав гарну освіту своїм «незаконно народженим» дітям і переписав на них все своє майно, включаючи справу свого життя – школу бджільництва.

Висновок. Отже, велич П.І. Прокоповича як вченого і як особистості полягає в тому, що він, будучи прекрасним дослідником-експериментатором, який першим заклав міцний фундамент для наукового вивчення біології бджоли, в той же час залишався людиною, котрому притаманний далекоглядний, філософський підхід до всіх сфер людського буття (не даремно сучасники називали його «прозорливим»). П.І. Прокопович невпинно доводив, що кожній людині, особливо вченому, необхідно в першу чергу дбати про свою духовність.

Адже навіть найдосконаліший розум, але властивий людині бездуховній, може давати часто хибні орієнтири.

Список використаної літератури

1. *Юрченко Т.* Про Прокоповича як громадянина / Т. Юрченко // *Пасічник.* – 1928. – № 11. – С. 346–348.
2. *Юрченко Т.* Держон, Лангстрон чи Прокопович / Т. Юрченко // *Пасічник.* – 1929. – № 5. – С. 148–152.
3. *Покорский-Жоравко А. И.* Биографический очерк П. И. Прокоповича / А. И. Покорский-Жоравко // *Тр. Императорского Вольного Экономического О-ва.* – СПб., 1876. – Т. 11. – С. 431–436.
4. *Выписка* из расписания о порядке учения в Киевской Академии преподаваемого для образования по тому и прочих семинарий учения 1799 г. – Центральный Державний історичний архів України, ф. 1973, оп.1, спр. 2257, 57 арк.
5. *Там само.*
6. *Шпера П. Ф.* Монография медоносной пчелы, главным образом ее анатомия и физиология / П. Ф. Шпера. – СПб. : Изд-во Девреева, 1896. – 164 с.
7. *Прокопович П. И.* О вреде от умертвления пчел для пчеловодства России / П. И. Прокопович // *Журн. сел. хоз-ва и овцеводства.* – 1850. – № 12. – С. 223.
8. *Макаровский Ф.* Пчела в Библии / Ф. Макаровский // *Тр. Императорского Вольного Экономического о-ва.* – СПб., 1880. – Т. 2. – С. 478–479.
9. *Уроки,* преподаваемые в Школе Пчеловодства г. Прокоповича // *Земледельческий журн.* – 1835. – № 2. – С. 259–280.
10. *Прокопович П. И.* О худых качествах надзирателей за пчелами (пасечников) : чтение / П. И. Прокопович // *Зап. Императорского о-ва сел. хоз-ва Южной России.* – 1848. – № 9. – С. 714–722.
11. *Там само.* – С. 718.
13. *Остень-Сакен Д. Е.* Пчеловодство в с. Пальчиках / Д. Е. Остень-Сакен // *Зап. Императорского о-ва сел. хоз-ва Южной России.* – 1862. – № 1. – С. 489–502.